

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ

Постановка проблеми. Проблеми розвитку креативності широко обговорюються педагогами й ученими. У зв'язку зі зростанням вимог до прояву креативності сучасною людиною, більшість питань та положень у вибраній нами галузі ще вимагають дослідження. Потребує вирішення протиріччя між необхідністю розвитку креативно розвинених людей та відсутністю ефективної технології навчання й навчально-методичних посібників. Ці протиріччя обумовлюють необхідність дослідження форм, педагогічних умов розвитку креативності студентів, розробки спеціальних педагогічних технологій, але в першу чергу, дослідження такого поняття, як креативність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз різних джерел 20 - 90 років ХХ століття показує, що проблема розвитку креативності вивчалася з різних сторін. Так, ідеї розвитку творчої активності особистості знайшли відбиття в працях І.Я. Лернера, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, С.Т. Шацького. У них розглянуті найважливіші умови ефективної організації цього процесу, філософські й соціологічні аспекти розвитку творчої активності. Тенденції історичного розвитку дослідження творчості розкриває у своїх працях Я.О. Пономарьов.

Здатність особистості до творчості висвітлювалися в працях В.Г. Афанасьєва, Г.Я. Буша, М.Г. Фролова й ін. Психологічні аспекти творчої активності досліджувалися Л.С. Виготським, В.А. Крутецьким, О.М. Матюшкіним, Б.Н. Тепловим і ін.

Учені-педагоги й психологи досліджували психолого-педагогічні особливості творчого процесу в різних видах діяльності (В.С. Мухіна, Н.А. Дудіна).

Важливе значення для нашого дослідження мають педагогічні праці [1-4], присвячені проблемам розвитку творчої особистості в навчально-виховному процесі (І.А. Зязюн, В.О. Моляко, С.О. Сисоєва, Ю.П. Сокольников та ін.). Дослідженням співвідношення поняття педагогічної творчості із супровідними якостями особистості займалися В.А. Крутецький, М.М. Поташник, Л.А. Степаненко. При вивченні проблем педагогічної творчості приділялася увага з'ясуванню механізму взаємозв'язку творчого мислення і педагогічної майстерності (Ю.П. Азаров, І.А. Зязюн, В.І. Загвязинський, В.О. Моляко та ін.)

Постановка завдання. Вирішення поставленої проблеми становить мету дослідження, сформульована нами як обґрунтування поняття «розвиток креативності» в історичному контексті.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній і зарубіжній педагогіці розроблені різні теорії навчання, що стосуються проблеми творчого розвитку учнів. Так, Я.Л. Пономарьов і А.З. Рахімов є авторами теорії творчого розвитку учнів; В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін внесли великий вклад у теорію активізації навчальної діяльності дітей; М.І. Махмутов і О.М. Матюшкін розробили теорію проблемного навчання, де творчості приділяється не останнє місце в загальній системі навчання. Великий внесок у педагогіку зробив Л.В. Занков, який розробив теорію розвивального навчання; для нас стали важливими педагогічні праці Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, А.М. Леонтьєва про значення діяльнісного підходу при навчанні дітей творчості. Незважаючи на те, що у вітчизняній і закордонній науці є цілий комплекс значимих теорій навчання, залишається багато невирішених проблем у вибраній нами галузі дослідження.

Досить складним залишається в педагогіці проблемне питання співвідношення понять «креативність» та «обдарованість».

У світовій науці й педагогічній практиці представлені дві протилежні точки зору на проблему обдарованості. Одні дослідники вважають, що обдарованою є кожна нормальна дитина й потрібно тільки вчасно виявити та розвинути конкретний вид обдарованості. На думку інших дослідників, це рідкісне явище, властиве лише незначному відсотку людей. Але педагогічний досвід показує, що при наявності необхідних умов розвитку й підтримці в багатьох дітях може розкритися, виявитися в певній галузі прихований потенціал обдарованості. Найчастіше прихований потенціал креативності робить людину талантом у якійсь сфері діяльності. Тому доцільно розглянути поняття "креативність" у структурі особистісної активності людини, компонентами якого виступають групи "особистісних властивостей та якостей", що забезпечують їй здатність виступати в ролі конкретного суб'єкта в майбутній професійній діяльності.

Доведено К. Текексом [5, с. 144-146], що діти, здатні до досягнень у певній галузі, мають:

- загальні інтелектуальні здібності;
- конкретні академічні здібності;
- творче або продуктивне мислення;
- лідерські здібності;
- художні й виконавські здібності;
- психомоторні здібності.

Історія знає багато прикладів, коли за нездатність до навчання відраховувалися діти, які згодом виявили себе як таланти і генії.

Т. Любарт і Р. Стернберг [6, с. 208] розробили інвестиційну теорію креативності, відповідно до якої для розвитку творчої активності необхідна наявність шести специфічних, але взаємозалежних джерел.

1. Здібності. Виділяють такі види:

- синтетичні (уміння бачити проблеми в новому світлі й уникати звичного способу мислення);
- аналітичні (уміння аналізувати й оцінювати ідеї);
- практично-контекстуальні (уміння знаходити абстрактним ідеям практичне застосування).

2. Знання. Р. Стернберг стверджував, що між знаннями й креативністю існує U-образне співвідношення й знання можуть обмежити гнучкість мислення.

3. Мислення. Зі стилів мислення найбільшу важливість для творчості має законодавчий стиль, «при якому створюються свої власні закони руху думки».

4. Особистісні якості. Безумовну важливість для творчого процесу мають готовність приймати на себе розумний ризик, терпіти невизначеність і віра в себе.

5. Мотивація. Вважається, що люди можуть робити справді творчу роботу у своїй галузі за умови, що вони люблять те, чим займаються, і якщо вони зосереджені на роботі, а не думають про можливу винагороду.

6. Навколишнє середовище. Без підтримки середовища креативність може так і не виявитися.

В інвестиційній теорії, що включає аналітичну, синтетичну й практичну обдарованість, дивергентність поступається місцем більш складному за своєю природою явищу – синтетичній обдарованості – умінню бачити проблеми в новому світлі, зв'язки, невидимі для інших людей, нове ціле серед розрізнених і на перший погляд незв'язаних частин.

На основі інвестиційної теорії креативності розроблені «12 стратегій навчання креативності»:

1. Бути прикладом для наслідування (той, хто навчає креативності, повинен знайти джерело креативності в собі).

2. Заохочувати сумніви, що виникають стосовно загальноприйнятих припущень і допущень (навчити кожного дізнаватися про речі й ситуації, які варто брати під сумнів і заради яких варто «ламати списа»).

3. Дозволяти робити помилки (страх робити помилки веде до страху ризикувати, думати незалежно).

4. Заохочувати розумний ризик (творчі особистості повинні ризикувати, оскільки вони прокладають новий шлях, ніким неходжений у минулому).

5. Включити в програму навчання розділи, які б дозволяли студентам демонструвати їхні творчі здібності, проводити перевірку засвоєного матеріалу таким чином, щоб у студентів була можливість застосувати й продемонструвати їхній творчий потенціал (добре, якщо завдання починаються словами: а) уявіть собі ...; б) припустіть, що ...; в) складіть ...; г) винайдіть ...; д) запропонуйте гіпотезу ... і т.п.).

6. Заохочувати вміння знаходити, формулювати й визначати проблему (уміння робити вибір – це навичка, якою теж потрібно опанувати).

7. Заохочувати й винагороджувати творчі ідеї й результати творчої діяльності (студенти винятково чутливі до того, що цінує викладач).

8. Надавати час для творчого мислення (творчість – процес, що вимагає часу й зусиль).

9. Заохочувати терпимість до невизначеності й незрозумілості (при нестачі часу або неможливості «перетерпіти» період невизначеності виникаючі ідеї зазвичай передчасні й неоптимальні).

10. Підготувати до перешкод, що зустрічаються на шляху творчої особистості (творчість – це не тільки вміння мислити творчо, але й уміння не здаватися).

11. Стимулювати подальший розвиток (донести до студентів ідею: у творчості немає кінця).

12. Знайти відповідність між творчою особистістю й середовищем (готувати студентів до того, що вони повинні або знайти, або самим створити такі умови, за яких їхні творчі таланти одержали б заохочення) [6, с. 78].

Наукою встановлено, а практикою доведено, що розвиток креативності є тривалим і багатоступінчастим процесом. Аналіз досліджень (Л.С. Виготський, С.Л. Рубинштейн, Я.Л. Пономарьов, В.А. Крутецький, Л.М. Матюшкін і ін.) показав, що в науці в основному визначена сутність творчості як складової частини креативності.

У філолофсько-енциклопедичному словнику записано: «Творчість – діяльність, яка породжує дещо якісно нове, що ніколи раніше не існувало» [7, с.670].

Визначальними рисами творчості є неповторність, оригінальність, суспільно– історична унікальність. За визначенням Ю.Н. Кулюткіна, «поняття творчості містить у собі два взаємозалежних аспекти. По-перше, творчість – це діяльність людини зі створення матеріальних і духовних цінностей, що мають соціальне значення. Мова йде, таким чином, про результат праці, про продукт, створений особистістю або колективом людей, причому про результат новий, оригінальний, суспільно значимий. По-друге, під творчістю розуміється сам процес досягнення результату, причому такий процес, у якому особистість реалізує свій потенціал і в якому сама ж розвивається» [8, с. 46].

Творчість припускає наявність в особистості здібностей як одного з необхідних і важливих компонентів особистості. Вони не зводяться тільки до знань, умінь і навичок, хоча й припускають їхній розвиток. Розмаїтість видів діяльності людини визначає наявність у неї різноманітних здібностей. У психологічній науці їх підрозділяють на загальні й спеціальні здібності. Загальні здібності визначають успіхи людини в навчанні й праці. Спеціальні здібності – це здібності людини до якихось специфічних видів діяльності. Вони також досить різноманітні, як і самі ці види діяльності. Це здібності музичні, художні, поетичні, літературні, математичні, гуманітарні, організаторські тощо. Здібності завжди проявляються в креативності особистості.

Російський учений Г. Альтшуллер стверджував, що «однією з найважливіших проблем педагогіки є раннє виявлення, стимуляція й реалізація творчої активності дитини через виявлення її здібностей» [9, с. 45]. Проблема здібності людини є фундаментом у розумінні креативності.

Важливим компонентом креативності, на думку Л.С. Виготського, є творча уява, що містить у собі:

- виділення окремих елементів предмета, їхня зміна;
- з'єднання змінених елементів у нові цілісні образи, систематизація образів і їхня кристалізація в предметному втіленні [10].

Тим часом, ця проблема цікавить не тільки українських та російських учених. Над нею працюють сьогодні велика кількість зарубіжних дослідників.

Креативність обговорюється в працях таких учених, як І. Гілфорд, Дж. Рензулі, А. Маслоу, Е. Фромм, Е. Торренс, М. Генрі, У. Рассел і ін.

Дослідженнями Е. Торренса встановлено, що креативність має два основних типи: навчальна та творча.

Результатом досліджень проблеми виміру креативності, початих Е. Торренсом, є створені ним методики; при чому характеристика креативності, включає таке:

- допитливість;
- демонстрація високого енергетичного рівня (високої продуктивності або інтересу до безлічі різних речей);
- незалежність;
- винахідливість в іграх, у використанні матеріалів та ідей;
- часто висловлює багато різних міркувань із приводу конкретної ситуації;
- здатний по-різному підійти до проблеми або до використання того, що є;
- здатний продукувати оригінальні ідеї або знаходити оригінальний результат.

У роботах А. Маслоу, К. Роджерса [11] існують важливі висновки про те, що прояв креативності можна визначити за такими критеріями:

- чутливість до проблеми;

- здатність до синтезу, розуміння розходжень;
- дивергентність мислення;
- швидкість думки.

Розроблено систему тестів на виявлення й розкриття креативності особистості, а також для диференціації висококреативних та високоінтелектуальних дітей. Ними встановлено, що високоінтелектуальні діти рівняються на досягнення стандарту, норми дорослих і вчителів, а висококреативні діти віддають перевагу особливим досягненням, що відрізняються від загальноприйнятих. Такі діти звичайно неспокійні, вони «бунтують». Установлено, що викладачі воліють бачити дітей із високим загальним інтелектом і низькою креативністю. Креативні діти характеризуються ними, як фантазери, з почуттям гумору. Стосовно таких дітей викладачі критичні. Для нас важливо те, що Д. Гилфорд увів у вживання термін «дивергентне мислення». У нього він включає такі параметри, як швидкість (легкість), оригінальність, гнучкість і точність мислення, а також увага [12, с. 17].

Дослідженнями І.П. Волкова, К.М. Гуревича, Н.А. Дудиної [13] встановлено, що креативність містить у собі здібності й потреби в активній діяльності, прагнення до створення нового, раніше невідомого. Кожний повинен мати можливість займатися творчістю. Але цей процес не проходить сам собою. До творчості треба спеціально готуватися, необхідні для цього певні педагогічні умови.

Аналіз досліджень дав можливість виявити умови розвитку креативності:

- реалізація принципів гуманістичної психології у взаємодії викладача й студента;
- створення клімату взаємної довіри, психологічної безпеки;
- забезпечення незалежності у виборі й прийнятті рішень;
- реалізація принципів розвивального навчання – проблемності, діалогічності, індивідуалізації;
- використання інтелектуальних завдань, які неможливо вирішити звичайним способом;
- обмін думками й питаннями між членами групи, між групою й викладачем;
- прийняття різних аспектів креативності: усних і письмових відповідей, що мають літературну або нелітературну форму поведження або реакції іншої людини;
- надання можливості активно задавати питання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, емпіричними передумовами розвитку креативності студентів є такі положення:

1. Педагогічні системи згодом змінюються: на основі дидактичних систем Я.А. Коменського, К.Д. Ушинського й ін. розвивали й удосконалювали навчання та виховання Л.С. Вигодський, О.М. Леонтьєв, В.В. Давидов, С.Л. Рубінштейн і ін., що призвело до заміни старої традиційної системи інноваційною, побудованою на основі теорії діяльнісного підходу.

2. Сучасна епоха диктує необхідність пошуку нових форм навчання, які дозволили б засвоювати великий обсяг складної інформації без психічних зривів і без шкоди для здоров'я.

3. У сучасних умовах актуального значення набуває проблема людини, де повинні враховуватися такі характеристики особистості, як здібності, мислення, креативність, інтереси.

4. Традиційна педагогіка й дидактика не мають уже у своєму розпорядженні надійних методів ефективного навчання, хоча не можна звести нанівець її колишні досягнення; спостерігається дуже велика різниця між традиційною й інноваційною педагогікою в стилі педагогічного спілкування, характері навчання, постановці мети навчання, принципах навчання, ідеях, пов'язаних із підвищенням креативності, аналізу й самооцінки діяльності викладачів і студентів.

Список використаних джерел

1. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко. – К.: Знання, 1989. – 48 с.
2. Педагогічна майстерність: підручник/ І.Я. Зязюн, Л.В. Крамущенко [та ін.] ; за ред. І.Я. Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.
3. Пономарев Я.А. Психология творчества / Я.А. Пономарев. – М.: Наука, 1976. – 303 с.
4. Сисоева С.О. Педагогічна творчість: монографія / С. О. Сисоева. – Х. ; К.: Каравела, 1998. – 150 с.
5. Тэкекс К. Одаренные дети / К. Тэкекс ; под ред. Г.В. Бурлинской. – М.: Просвещение, 1991. – 208 с.

6. Одаренные дети / пер. с англ. – М.: Просвещение, 1996. – 214 с.
7. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
8. Кулюткин Ю.Н. Развитие творческого мышления школьников / Ю. Н. Кулюткин, Г.Н. Сухобская. – Л.: Изд - во Ленингр. гос. ун - та, 1967. – 146 с.
9. Альтшуллер Г.С. Творчество как точная наука / Г.С. Альтшуллер. – М.: Просвещение, 1979. – 175с.
10. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т.3 Проблемы развития психики / Л. С. Выготский ; под ред. А.М. Матюшкина. – М.: Педагогика, 1983. – 368 с., ил.
11. Роджерс К. Несколько важных открытий / К. Роджерс // Вестник МГУ, сер. 14. Психология. – 1990. – № 2. – С. 57–65.
12. Gilford J.P. Personlichkeit / J.P.Gilford. – Weinheim, 1964. – S. 94.
13. Волков И.П. Учим творчеству / И. П. Волков. – М.: Просвещение, 1987. – 426 с

Авершин А.О., Яковенко Т.В., Агапова М.О.

Історико-теоретичний аналіз проблеми розвитку креативності

У статті здійснено науковий аналіз сутності поняття «розвиток креативності», обґрунтоване це поняття в історичному контексті. Аналіз досліджень дав можливість виявити умови розвитку креативності.

Ключові слова: креативність, обдарованість, здібності, творчість, розвиток креативності, науковий аналіз, дослідження.

Авершин А.А., Яковенко Т.В., Агапова М.А.

Историко-теоретический анализ проблемы развития креативности

В статье осуществлен научный анализ сущности понятия «развитие креативности», обоснованно это понятие в историческом контексте. Анализ исследований дал возможность выявить условия развития креативности, научный анализ, исследования.

Ключевые слова: креативность, одаренность, способности, творчество, развитие креативности, научный анализ, исследования.

A. Avershin, T. Yakovenko, M. Agapova

Historical and Theoretical Analysis of Creativity Development Problem

The article gives a scientific analysis of the essence of the concept “creativity development”, the concept being founded in the historical context. The analysis of researches allowed to expose the conditions of developing creativity, scientific analysis, research, endowments, faculties, creativity, creativity development.

Key words: creativity, griftness, capabilities, creation, creativity development, scientific analysis, researches, creativity, creativity development

Стаття надійшла до редакції 11.05.2010 р.